IADĂ, v. *ied*.

795. **IAPĂ**, sb. f. „jument, cavale“: *iepe*, pl. „pédales du métier à tisser“ || ir. *ĭåpę*; megl. *ĭępă*; ar. *ĭapă*.
Lat. ĔQUA,-AM.
Sard *ebba*; vfr. *ive*; prov. *ega*; cat. *egua*; sp. *yegua*; port. *egua*.
Der.: dim. *iep(u)şoară*; *iepşună* (Ispirescu, Leg. 161); ir. *ĭepiţę* || ir. *ĭåpinę* „jument“ || *iaporniţă* (Pamfile, Jocuri, I, 124) „épithète qu'on donne à une femme grosse“ (format după *baborniţă*) || *iepărie* „haras“ (prov. *egaria*) || †*iepar* (Iorga, Doc. Callimachi, II, 93) „maîtrede haras“ || *iepesc* (Şez. VII, 91) „de jument“.

796. **IARBĂ**, sb. f. „herbe“ || ir. *ĭårbę*; megl. ar. *ĭarbă*.
Lat. HĔRBA,-AM.
Rtr. *erva*; it. sard *erba*: fr. *herbe*; prov. *erba*; cat. *herba*; sp. *yerba*; port. *herva*.
Der.: dim. *ierbuţă* (Alecsandri, P. pop. 49; Voronca, Dat. cred. 729; Lex. Bud.; Stamati, Wb. 378; Polizu); *ierb(u)şoară* (Cantemir, Ist. ier. 194; Stamati, Wb. 378; Polizu); *ierbuliţă* (Tocilescu, Mat. 58); *ierbăluţă* „phalaris arundinacea“ || col. *ierbărie*, †„magasin à poudre, poudrière“ ; † „poudre à canon, munitions“ (Ureche, Letop. I, 171) (vfr. *herberie* „marché aux herbes“ ; prov. *erbaria* „marché aux herbes, légumes“) || *ierbărit* „pâturage, impôt sur les pâturages“.

797. **Ierbos**, adj. „herbeux“ || ar. *ĭerbos* || < HĔRBOSUS,-A,-UM || rtr. *ervuos*' it. *erboso*; sard *erbosu*; fr. *herbeux*; prov. *erbos*; cat. *herbos*; sp. *herboso*; port. *ervoso*.

798. **Ierba** (băn.), vb. „herber. traiter un animal malade par la racine d'ellébore“ < HĔRBARE (atestat part. herbans) || fr. *herber*.

799. **Înierba**, vb. „herber, traiter un animal malade par la racine d'ellébore“ < ĪNHĔRBARE (atestat în CGL. III, 73 cu înţelesul de „arracher les mauvaises herbes“) || friul. *injerbá*; it. *inerbare*; fr. *enherber*; sp. *enyerbar*.

800. **IARNĂ**, sb. f. „hiver“ || ir. *ĭårnę*; megl. *ĭarnă*; ar. *ĭarnă*, *ĭarĕ*.
Lat. HĪBERNA,-AM, care a înlocuit împreună cu HĪBERNUM în lat. vulg. pe hiems (cf. Densusianu, Hist. l. roum. I, 158).
Rtr. *inviern*; it. *inverno*; sard log. *ierru*; fr. *hiver*; prov. *ivern*; cat. *hivern*; sp. *invierno*; port. *inverno* < HĪBERNUM.
Der.: dim. *iernuţă* (Reteganul, Pov. pop. 114) || băn. Haţeg *iernăreţ* (An. Car.; Rev-cr.-lit. III, 157) „d'hiver“, Haţeg *iernăreaţă* (Rev. cr.-lit. III, 157) „sorte de raisin“ || Haţeg *a se iernoşa* (Rev. cr.-lit. III, 157) „commencer à faire froid“.

801. **Iernatec**, adj. „d'hiver“ ; sb. „quartier d'hiver“ || ar. *arnatic* „quartier d'hiver“ || < HĪBERNATĬCUS,-A,-UM || Muggia *invernadik*; fr. *hivernage*.

802. **Arniu** (ar.), sb. „quartier d'hiver“ < HĪBERNĪVUM.

803. **Ierna**, vb. „hiverner“ || ar. *arnare* || < HĪBERNARE || it. *invernare*; sard log. *imbierrare*; fr. *hiverner*; prov. *ivernar*; cat. *hivernar*; sp. port. *invernar* || trans. *iernătură* (Lex. Bud.) „action d'hiverner“ (rtr. *invernadüra*)

BDD-B132-10 © 1907-1914; 2006 Librăriile SOCEC & Co.; Editura Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:08:18 UTC)

a se înierna „commencer à faire froid“ || *a se desierna* (Lex. Bud.) „cesser de faire froid, passer (en parl. de l'hiver)“.

804. **IASCĂ**, sb. f. „amadou“ || megl. ar. *ĭască*.

Lat. ĔSCA,-AM „nourriture, pâture“, atestat tîrziu şi cu înţelesul romînesc (cf. Densusianu, Hist. l. roum. I, 189).

Alb. *eshë* „Feuerschwamm, Zunder“: rtr. *escha* şi it. *esca* „amorce, amadou“; fr. *êche*, vfr. *esche* „amorce, amadou“; sard. *esca* „amorce, amadou“; prov. *esca* „amorce“; cat. *esca* şi sp. *yesca* „amadou“.

Der.: trans. *iescos* (Lex. Bud.) „fongueux, spongieux“.

ICI, v. *aici*.

805. **IED**, sb. m. „chevreau“ — **IADĂ**, sb. f. „chevrette“ || ir. *ĭed, ĭădę*; megl. *ĭed, ĭedă*; ar. *ed, eadă*.

Lat. HAEDUS,-UM, * HAEDA,-AM (atestat numai dim. haedula).

Alb. *edh*.

Der.: dim. *ieduţ* (Sbiera, Pov. 173; Sevastos, Pov. 30), *ieduleţ* (Polizu); *iezişor* (Sbiera, Pov. 202; Tocilescu, Mat. 554); *ieduţă* (Donici, 96); *iediţă*; *iezită* (Iorga, Studii, VII, 235), ir. *ĭediţę* || col. băn. *ĭedamă*.

806. **IEDERĂ**, sb. f. „lierre“ || megl. *ĭadiră*; ar. *eadiră*, *ĭadiri*.

Lat. HĔDERA,-AM.

It. *edera*; sard camp. *era*; fr. *lierre* (vfr. *ierre*); prov. *edra*; cat. *heura*; sp. *hiedra*; port. *hera*.

807. **IEPURE**, sb. m. „lièvre“ — băn. *ĭepur* || ir. megl. *l'epur*; ar. *l'epure*.

Lat. LĔPUS,-OREM.

Alb. *l'epur*; rtr. *leivra*; it. *lepre*; sard *lepere*; fr. *lièvre*; prov. *lebra*; sp. *liebre*; port. *lebre* (în parte cu schimbare de gen).

Der.: dim. *iepuraş*, ar. *l'opuraş*; *iepuruţ* (Lex. Bud.); *iepurel*, bot. „asparagus officinalis“ (Lex. Bud.); ar. *lipuruş*; *iepurică* (Pamfile, Jocuri, I, 124) „épithète qu'on donne aux jeunes filles espiègles“ || *iepuroaică* „femelle du lièvre, hase“ || băn. *ĭepuroane*, ar. *lipuroańă* || ir. *l'epuriţę* „femelle du lièvre, hase“ || col. ar. *l'ipurame*, băn. *ĭepuramă* || *iepuresc* „de lièvre“; bot. *mac iepuresc* „papaver rhoeas“, *măcriş iepuresc* „berberis vulgaris, oxalis acetosella“, *iepureasca* (Sevastos, Nunta 281) „danse populaire“ || *iepureşte* „à la manière des lièvres“ || †*iepuri* (Lex. Bud.) „faire la chasse au lièvre“.

808. **Iepurar**, sb. m. „aquila fulva“; *iepurar gălbui* „aquila „chrysaëtos“ (Marian, Ornit. I, 153) || ar. *l'ipurar* „autour“ || < LEPORARIUS,-UM, influenţat în fonetism de *iepure* || rtr. *leivrer*; it. *lepraio*; fr. *lévrier*; port. *lebreiro*.

809. **IERI**, adv. „hier“ || ir. megl. *ĭerĭ*.

Lat. HĔRĪ.

Rtr. *her, ier*; it. *ieri*; sard log. *heri(s)*; fr. *hier*; prov. *er*.

Der.: *alaltăieri*, ar. *aoaltari* „avanthier“, †*altăeri* (Iorga, Studii, VIII, 107; comp. it. *altrieri*; vfr. prov. *l'autrier*).

810. **Aĭerĭ** (ar.), adv. „hier“ < AD-HĔRĪ || friul. *ajir*. Sulzberg *ajeri*; vbellun. mir. *ajer*, bol. *ajir*, abruzz. *ajere*, sic. *ajeri*; val. *ayir* (Zs. rom. Phil. XXIV, 293); nprov. *aier*; cat. *ahir*; sp. *ayer*.

811. **IERTA**, vb. „pardonner, absoudre, permettre“ || megl. *l'ertari*; ar. *l'irtare*.

Lat. LĪBERTARE (Arch. lat. Lex. III, 258; VIII, 450).

Der.: *iertare* „action de pardonner, etc., pardon, permission“; *iertător*, adj. sb. „qui pardonne, qui absout“ || *iertăciune*, megl. *l'ertăcĭuni*, ar. *l'irtîcĭune* „pardon, excuse“ *neiertat* „non pardonné, impardonnable“ || megl. *duml'irtari*, ar. *duml'irtare* „prier Dieu de remettre les péchés“.

IEŞI, v. urm.

812. **Îi** (ir.), vb. „aller“.

Lat. ĪRE.

Rtr. *ir*; it. *ire*; fr. păstrat numai la viit. şi cond.: *irai, irais*; prov. sp. port. *ir*.

813. **Sui**, vb. „monter, élever, gravir“ < SUBĪRE || sp. port. *subir* || *suitură* „action de monter“ (sp *subidura* || *suiş* „montée“.

BDD-B132-10 © 1907-1914; 2006 Librăriile SOCEC & Co.; Editura Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:08:18 UTC)

814. **Peri,** vb. „périr, mourir, disparaître“ || megl. *piriri*; ar. *k'irire, k'ireare* „périr, mourir, disparaître, perdre“ (înţelesul din urmă e datorit confusiunei cu *k'ardire*).
Lat. PĔRĪRE.
Rtr. *perir*; it. *perire*; fr. *périr*; prov. cat. *perir*; comp. sp. port. *perecer*.
Der.: ar. *k'irit* „perdu; fou, niais“; *k'irită* „perte; perdition, ruine; coucher du soleil“; *peritor* „périssable, passager“; ar. *k'irturĭ*, pl. „niaiseries, sottises“ || *periciune*, megl. *pericĭuni* „perdition, ruine, mort“.

815. **Ieşi,** vb. „sortir“ || ir. *ĭeşi*; megl. *işori*; ar. *i(n)şire*.
Lat. EXĪRE; pentru intercalarea lui *-n-* în forma ar., particularitate care se întîlneşte şi în dial. italiene şi prov. cf. Ascoli Arch. glott. III, 442, urm.
Friul. *inši*; it. *escire, uscire*, vven. vbellun. *insir*, vgen. *insi*; sard log. *bessire*; vfr. *eissir, uissir*; prov. *eisir, ensir* (sp. păstrat numai part. *ejido*, ca sb. cu înţelesul de „Gemeindeanger, Gemeindetrift, Spazierplatz“).
Der.: *ieşire* „action de sortir, sortie“ || *ieşitoare* „latrine“ (comp. vfr. *issoir* „sortie“) || *ieşitură* „saillie“ (it. *uscitura*; vfr. *issure*; prov. *eisidura*).

816. **IIE**[1], sb. f. „bas-ventre, abdomen, flanc, aîne, hanche“—băn. *iu* || ar. *il'e*.
Lat. ĪLIA, n. pl. devenit fem.; forma băn. *iu* este de sigur refăcută după pl. prin analogie cu alte neutre.
Alb. *ijə*; rtr. *iglia*; cors. *iglia*, Molfetta *diggje* (Salvioni, St. rom. VI, 15), Cerignola *iggje*; prov. *ilha* || ar. *il'ari* (Dalametra) „s'habiller de manière à rendre les hanches très saillantes“.

817. **Adia,** „souffler légèrement (en parl. du vent); frétiller“ || ar. *adil'are* „respirer“ || <*ADĪLIARE format din loc. trahere sau ducere ad ilia (comp. trahere ilia, la Horaţiu, ducere ilia, la Pliniu), de unde resultă că înţelesul primitiv al verbului trebue să fi fost acela de „a respira“ conservat în ar. (comp. „a trage în piept“ = „a inspira)“; din acesta s'a desvoltat mai tîrziu sensul de „a sufla (vorb. de vînt)“, întocmai ca în lat. spirare „respirer“ şi „souffler (en parl. du vent)“: în ce priveşte fonetismul, nealterarea lui *-dī-* în *-zi-* în forma *ADĪLIO se datoreşte influenţei formelor accentuate pe terminaţiune [Candrea, Conv. lit. XXXIX, 119] || *adiere* „souffle léger“ || ar. *adil'atic* „respiration“

818. **Suil'are** (ar.), vb. „tondre les brebis autour de la queue“ <*SUBĪLIARE || *suel'ŭ* (Dalametra) „laine tondue près de la queue des brebis, couaille“.

IIE[2], v. *in*.

819. **IM** (vr. trans. băn.), sb. n. „limon, boue, crotte“ — †„poix, goudron“ (Paliia, Gen. XI, 3; XIV, 10).
Lat. LĪMUS,-UM.
It. *limo*; prov. *lim*; cat. *llim*; sp. port. *limo*.

820. **Imos** (trans. băn.), adj. „fangeux, sale“ < LĪMOSUS,-A,-UM, în fonetism influenţat de *im* || it. *limoso*: vfr. *limeux*; prov. *limos*; sp. port. *limoso* || Haţeg. *imoşa* (Rev. cr.-lit. III, 157) „salir, souiller“ || *imoşeală, imoseală* (Polizu) „saleté“.

821. †**Ima,** vb. „salir, souiller“ (Dosoftei, V. Sf. 4 Dec.; Cantemir, Hron.; Div. 128, 213, 215; Ist. ier. 52; An. Car.) <LĪMARE || *imător* (Cantemir, Hron.) „qui salit, qui souille“ || băn. bucov. *imală* (An. Car.; Ţichindeal, Fab. 25, 123; WgJb. III, 317; Sbiera, Pov. 155. 199, 200; Tiktin) „boue, fange“ || băn. *imălos* (An. Car.; Novacovici, Folclor, 82; WgJb. III, 317) „souillé, sale“ || †*imăciune* (Dosoftei, V. Sf. 24 Nov.; Cantemir, Hron.; Div. 173, 198; Ist. ier. 213, 217, 246, 309) „souillure“.

ÎMBĂTA, v. *bea*.

822. † **ÎMBI**, num. — † **ÎMBE** „tous les deux“.
Lat. *AMBĪ (= clas. AMBO), AMBAE.
Rtr. *ambas*; it. *ambi, ambe*; sard log. *ambos, ambas*; vfr. *ans, ambes*; prov. *ams, ambas*; sp. port. *ambos, ambas* || *amîndoi* (v. *doi*).

823. **ÎMBINA,** vb. „joindre, unir“.
Lat. *ÎMBĪNARE < BĪNĪ.
Friul. *imbinà* || comp. rtr. *abbiner*; ver. mant. *arbinar*, aret. *abinare*; nprov. *abinà*; Marce *rabbina* (Zs. rom. Ph. XXVIII, 488); vit. *binare*, ver.

BDD-B132-10 © 1907-1914; 2006 Librăriile SOCEC & Co.; Editura Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:08:18 UTC)

mant. vbellun. *binar*, berg. mil. *binà*, parm. *binar*; fr. *biner*.

Der.: *îmbinător* (Polizu) „qui joint, etc.“; Muscel *ghinătură* (Rădulescu-Codin, Cuv. Musc. 34) „deux pains collés ensemble“ || *desbina* „désunir, diviser“ (bergam. *desbinà*); *desbinare, desbinătură* (Lex. Bud.) „action de désunir, de diviser; désaccord, division, mésintelligence“.

ÎMBRĂCA, v. *bracă*.

ÎMBRÎNCI, v. *brîncă*.

ÎMBUCA, v. *bucă*.

ÎMPĂCA, v. *pace*.

824. **ÎMPĂRAT**, sb. m. „empereur“ || megl. *ampirat*.

Lat. ĬMPERATOR,-OREM; forma rom. derivă din nom.-voc. ĭmperator, devenit **împăratru* şi prin disimilaţiune *împărat*.

Alb. *mbret*; (rtr. *imperadur*; it. *imperatore*; vfr. *emperere*, fr. *empereur*; prov. *emperaire, emperador*; cat. sp. port. *emperador*).

Der.: dim. *împărăţel*, zool. „troglodytes parvulus“ (Marian, Ornit. I, 305), cu acelaş înţeles *împărătuş* (ibid.) || *împărătească* „impératrice“ (comp. alb. *mbretëreshë*), bot. „atropa belladonna, bryonia alba“ || *împărătiţă*, megl. *ampiratiţă* şi *ampiraticîcă* „impératrice“ || *împărăţie*, megl. *ampiraţo̧l'e* „empire, royaume“ || *împărătesc*, megl. *ampiratesc* „impérial, souverain“; *împărăteşte* „à la manière d'un empereur“ || *împărăţi* „régner“.

ÎMPINGE, v. *pinge*.

ÎMPLÎNTA, v. *plîntă*.

825. **ÎMPRESURA**, vb. „presser, serrer de près, assiéger, cerner; torturer, accabler“.

Lat. *ĬMPRESSORIARE < PRESSORIUM „presse, pressoir“.

Comp. vfr. *pressoirier* „pressurer“.

Der.: *împresurător* „assiégeant“; *împresurătură* „action d'assiéger, etc.“; †„contrainte, contrariété“ || *despresura* „lever le siège, se retirer avec l'armée.

ÎMPREUNĂ, v. *un*.

826. **ÎMPRUMUT**, adv.: *a da ~* „prêter“, *a lua cu ~* „emprunter“ || ar. *mpărmut*.

Lat. ĬN PROMUTUO < PROMUTUUM „argent avancé, avance“.

827. **împrumuta**, vb. „emprunter, prêter“ || ar. *mprumutare* || < *ĬMPROMUTUARE (atestat numai p r o m u t u a r i) || it. *improntare*; fr. *emprunter*; prov. *emprumtar* (acestea două din urmă din forma cu -o- trecut la -u- prin asimilaţiune *i m p r ū m u t u a r e) || *împrumut*, ar. *mprumut* „emprunt, prêt“; *împrumutător* „emprunteur, prêteur“; *împrumutătură* (Polizu) „action d'emprunter, de prêter“ || † *aprumuta* (Ps. Sch. XXXVI, 21) „emprunter“ (vfr. *aprompter*).

ÎMPUNGE, v. *punge*.

828. **ÎMPUTA**, vb. „imputer, reprocher“ — † *a se împuta* „se disputer“ (Tiktin).

Lat. ĬMPUTARE.

Der.: *împutare* „action de reprocher, reproche“; † *împutătoriu* (Ps. Sch., Coresi, Ps. XLIII, 17) „qui fait des reproches“.

829. † **Împuţăciune**, sb. f. „reproche, dispute“ < ĬMPUTATIO,-ONEM.

830. **IN**, sb. m. „lin“ || ir. megl. ar. *l'in*.

Lat. LĪNUM.

Alb. *l'i*; rtr. *glin*; it. *lino*; sard *linu*; fr. prov. *lin*; cat. *lli*; sp. *lino*; port. *linho*.

Der.: dim. *inuşor* şi *ineaţă* „linum austriacum“; *inişor (de alior)* „linaria vulgaris“ || *inişte*, megl. *l'inişt* „champ de lin“ || băn. *iniţă* „masse formée du résidu des graines de lin dont on a exprimé l'huile, tourteau“.

831. † **Inar**, sb „ouvrier qui travaille le lin“ (Iorga, Studii, VI, 366; Polizu) < LĪNARĬUS,-UM, în fonetism influenţat de *in* (fr. prov. *linier*; sp. *liniero*; port. *linheiro*) || *inărie* (Polizu) „champ de lin“ || bot. *inărică* „linaria vulgaris“ || bot. *inariţă* „najas minor“ || zool. *inăriţă* „linaria rubra“, *inăriţă verde* „serinus hortulanus“ (Marian, Ornit. I, 398, 418).

832. **Iie**, sb. f. „chemise de paysanne“ < LĪNEA,-AM (Densusianu, Hist. l. roum.

BDD-B132-10 © 1907-1914; 2006 Librăriile SOCEC & Co.; Editura Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:08:18 UTC)

I, 153) || alb. *l'iñɛ*; (fr. *linge*): sp. *liña* || dim. *iişoară* (Iorga. Doc. Cantac. 178).

833. **ÎN**, prep. „en, dans“ || ir. *ăn*; megl. *(a)n*: ar. *(i)n*.

Lat. ĬN: din acesta ar fi resultat normal *in*; prezența lui *î* se explică în chipul următor: fie ca prepoziţiune isolată, fie în compuse, ĬN s'a redus la *n* (sau *m*) în casul cînd era urmat de o consonantă (particularitate păstrată pînă astăzi în ar.; comp. *n casă*, *ncap*, *mpărţire*); fenomenul acesta se observă de altminteri, în afară de limba romînă, în alb. şi în dial. ital. meridionale. Mai tîrziu, aferesa lui ĭ s'a generalisat şi la casurile în care N era urmat de o vocală: i n-a d -d i r e c t a m > †*na dereapta*, * i n-a l t i a r e > *nălţare*. Pentru a înlesni pronunţarea grupurilor iniţiale *n* sau *m*+ cons. s'a recurs, în daco-romînă, la vocala de sprijin *î*, ca şi în forma pronominală *îmi*; dela forme ca *încăpea*, *împărţi* vocala de sprijin *î* s'a generalisat şi la casurile în care *n* sau *m* erau urmaţi de o vocală (*înapoi*, *înălţa*), rămînînd însă ici colo urme de pronunţarea anterioară (*nalt*, *năibi*, *nainte*) [Candrea].

Rtr it. sard *in*; fr. prov. cat. sp. *en*: port. *em*.

834. **Din**, prep. „de“ || ir. megl. ar. *din* || < DE ĬN.

835. **Prin**, prep. „par“ || ir. megl. *prin* || < PER ĬN.

ÎNAINTE, v. *între*[2].

836. **ÎNALT**, adj. „haut“ — mold. *nant*: †*analtu* (Ps. Sch. XCVIII, 2) || megl. *nalt*: ar. *(a)naltu*.

Lat. ALTUS.-A,-UM + ĬN din loc. adv. i n a l t o şi din verbul * i n a l t i a r e (comp. formele alb. it. şi prov.).

Alb. *nal'tɛ*; rtr. *ot*; it. *alto*, Subiaco *nauiu* (St. rom. V, 284) sard *altu*: fr. *haut*: prov. *aut* (*naut*): cat. *alt*: sp. port. *alto*.

Der.: dim. *năltuţ*; *năltişor*; *nălticel* || †*înalgios* (Tiktin) „préjudice, tort“.

837. **înălţa**, vb. „élever, hausser, ériger“ || megl. *nalţari*; ar. *analţare* || < *ĬNALTIARE || it. *inalzari*; vfr. *enhaucier*; prov. *enausar*: cat. *enalzar*; comp. sp. *ensalzar* || *înălţare* „action d'élever. etc., élevation, exhaussement“; *înălţător* „qui élève, etc.“; *înălţătură* „hauteur, terrain élevé“ || *înălţime*, ar. *nîlţime* „hauteur“ || vr. *înălţie* (Paliia, Gen. XLIX, 26; Gaster; Lex. Bud., etc.). „hauteur, colline“ || Cf. *alţare*.

ÎNAPOI, v. *poi*.

ÎNĂUNTRU, v. *întru*.

838. **ÎNCĂ**, adv. „encore“ || ir. *inke*; megl. *ancă*; ar. *nincă*, *ningă*.

Lat. UNQUAM, devenit *încă* prin trecerea lui UN + cons. aton în frasă la *în-* (cf. *adînc*); forma ar. e datorită contopirii cu particula negativă *ni*. Semnificaţiunea romînească se explică uşor din cea latină de „jamais“; de altfel în vr. *încă* mai apare cu un înţeles apropiat de cel latin, d. e.: *nu încă voiu mai da voao pae* (Biblia 1688, Exod. V, 10).

Vit. *unqua*; vfr. *onques*; prov. *onca*.

Der.: †*încăşi*, †*încăşile* (Cantemir, Ist. ier. 162) „encore; quand même“ || *încai*, *încailea*, *încaltea* „du moins“.

ÎNCĂLECA, v. *cal*.

ÎNCĂLŢA, v. *calce*.

839. **ÎNCĂPEA**, vb. „contenir, avoir place“ — Mehedinţi, băn. trans. *începe(a)*; megl. *ancăpeari*; ar. *ncăpeare*.

Lat. ĬN-*CAPĒRE (= clas. CAPĔRE); pentru înţelesul romînesc, cf. Thes.

Cat. *encabir* || rtr. *chaver*; it. *capere*, *capire*; prov. *caber*; cat. *cabre*; sp. port. *caber* || sard log. *kábere*, *kabire*.

Der.: *încăpere* „action de contenir, etc.; espace, étendue; pièce, appartement“ || *încăpător*, ar. *ngîpitor* (Dalametra) „spacieux, large, vaste“; ar. *ngîpitură* (Dalametra) „action de contenir, etc.“

ÎNCĂRCA, v. *car*.

840. † **ÎNCĂRI**, vb. „chauffer“ (Cod. Vor.; Ps. Sch. XXXVIII, 4; An. Car.)

Lat. ĬN-*CALĪRE (= clas. CALĒRE, (ĬN)-CALESCERE).

Vfr. *chaloir*; prov. *caler*; sp. *calecer*.

841. * **ÎNCE**, păstrat în compusul ir.

BDD-B132-10 © 1907-1914; 2006 Librăriile SOCEC & Co.; Editura Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:08:18 UTC)

d'ence „d'ici“ şi megl. *dinţea* „de ce côté-ci“ <DE *HINCCE (atestat numai hincine (CGL. IV, 244) || megl. *didinţea* „de ce côté-ci“ || comp. friul. *kenčí*; vsass. *cunque*; it. *quinci* <ECCUM *HINCCE [Densusianu].

842. **Ântsa** (ir.) „ici“ <AD *HINCCE || *dântsa* „d'ici“ || comp. vsass. *auinche* <AB *HINNCE.

843. **ÎNCEPE,** vb. „commencer“.
Lat. ĬNCĬPĔRE.
Sprsl. *anšeiver*.
Der.: *începător* „commençant, débutant“; † „chef, le plus puissant“ (Cod. Vor.; Biblia 1688, Exod. VI, 14; cu acest înţeles după gr. ἀρχός), „créateur“ (Coresi, Caz. 1580, 529); *începătură*, †*începătorie* (Gaster) „commencement, début, origine“ || *început*, †*începenie* „commencement, début, origine“ || Mehedinţi *prencepe* „recommencer“.

844. **ÎNCET,** adj. „lent“.
Lat. QUĒTUS,-A,-UM (= clas. QUIETUS; cf. Densusianu, Hist. l. roum. I, 89) + ĬN, din derivatul verbal *inquetare.
Alb. *k'et* (comp. pentru înţelesul romînesc *k'etaze* „sachte“); rtr. *quaid*; it. *cheto*; fr. *coi*; prov. *quet*; sp. port. *quedo*.
Der.: dim. *încetişor*; *încetinel* (format după *puţinel*); *încetuţ* (Lex. Bud.) || *încetini*, *încetina* „ralentir“; *încetineală* „lenteur“.

845. **Înceta,** vb. „cesser“ <*ĬNQUĒTARE <QUIETARE „donner le repos à“; înţelesul romînesc se explică prin fasele intermediare: „apaiser, modérer, faire cesser“ (comp. o evoluţiune semantică asemănătoare în rtr. *chaler* „baisser, cesser“, prov. *calar* „baisser, descendre, se taire, cesser“ <chalare „baisser“) || alb. *k'et*; it. *chetare*; sp. port. *quedar* < *QUETARE || *neîncetat* „continuel, incessant; continuellement, incessamment“.

ÎNCHEGA, v. *chiag*.

ÎNCHEIA, v. *cheie*.

ÎNCHIDE, v. *cl'ide*.

846. **ÎNCHINA,** vb. „consacrer, vouer, dédier; boire à la santé de quelqu'un“ — † ~ *genuchele* (Coresi, Tetrav. Luca, XXII, 41) „plier les genoux“; † ~ *capul* (Coresi, Caz. 1580, 503; Cuv. d. bătr. II, 286) „reposer la tête“ — *a se* ~ „s'incliner, saluer; faire sa prière, faire le signe de la croix; adorer; se soumettre“ || megl. *si ncl'inari* „s'incliner; saluer, faire sa prière, faire le signe de la croix“; ar. *nclinare* „incliner, baisser“, *si* ~ „s'incliner, saluer; faire sa prière, faire le signe de la croix“.
Lat. ĬNCLĪNARE.
It. *inchinare*; sard log. *inčinare*; vfr. *encliner*; prov. cat. *enclinar*.
Der.: *închinător* „qui consacre, etc.; adorateur, admirateur“, zool. „falco tinunculus, f. cenchris“ (Marian, Ornit. I, 120).

847. **Închinăciune,** sb. f. „inclination, salutation“ — † „dévotion“ (Tiktin); † „toast“ (Tiktin) || megl. *(a)nclinăčiuni*; ar. *nclinăčiune* || ĬNCLĪNATIO, -ONEM.

848. **ÎNCINGE**[1], vb. „enflammer, embraser“; *a se* ~ „s'enflammer, s'embraser, s'allumer; naître, s'élever, éclater“ — vr. Gorj, Vîlcea *încinde* (Tocilescu, Mat. 576, 624, 692, 693, 1561, 1570, 1594).
Lat. ĬNCENDERE; forma *încinge* a fost refăcută după *stinge*, *învinge* ş. a. care aveau şi ele part. trecut în *-ins*, corespunzînd lui *încins*.
Sprsl. *ančender*, friul. *inčindi*; vit. *incendere*; vfr. *encendir*; prov. cat. *encendre*; sp. port. *encender* (în parte din aceste forme cu schimbare de conjugaţiune).

849. **Încinta** (*a se*; Mehed. Vîlcea băn.), vb. „s'échauffer“ (Tocilescu, Mat. 1561) < *ĬNCENTARE <*ĬNCENTUM (=clas. ĬNCENSUM; cf. Candrea, Conv. lit XXXIX, 128).

ÎNCINGE[2], v. *cinge*.

850. **ÎNCOA,** adv. „ici, de ce côté-ci“ || megl. *ancoa*; ar. *ncoa*.
Lat. ECCUM-HAC, devenit **acua* şi pe urmă **cua*, prin aferesa lui *a* întîmplată în aceleaşi condiţiuni ca şi la *cice* (v. *Acice*); mai tîrziu forma **cua* a fost compusă cu *în*, de unde *încoa*, întocmai ca *încolo*.

BDD-B132-10 © 1907-1914; 2006 Librăriile SOCEC & Co.; Editura Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:08:18 UTC)

Rtr. it. *qua* (comp. it. *in qua*); sp. *acá*; port. *ca* || vit. *cia*; fr. *çà*; prov. *sa* < ECCE-HAC.

Der.: *dincoa*, megl. ar. ~ „de ce côté-ci".

851. **Încoace**, adv. „ici, de ce côté-ci" || ir. *incâć* || < ECCUM-*HACCE, devenit *acoace*, păstrat în legătură cu prep. *întru* şi *dintru*; mai tîrziu *acoace*, redus prin aferesă la *coace*, a fost compus cu *în*, ca şi *încoa* || vit. *quaci* || *dincoace* „de ce côté-ci".

ÎNCOLO, v. *acolo*.

ÎNCOTRO, v. *i(u)o*.

ÎNCUIA, v. *cui*.

ÎNCUMETA, v. *cumeta*.

ÎNCUNJURA, v. *jur*.

ÎNCUVIINŢA, v. *veni*.

852. **ÎNDĂRĂT** (*îndărăpt*), adv. „derrière, en arrière".

Lat. ĬN-DE-RĔTRO, cu căderea lui -R- din ultima silabă prin disimilaţiune; forma *îndărăpt* e neexplicată.

It. (*in*)*dietro*; sard sass. (*in*)*dareddu*; fr. *derrière*, vfr. *enderier*; prov. *dereire*, *enderier*; cat. *derrera*.

Der.: *dindărăt* „de derrière"; *de-a'ndăratele* „à reculons, de travers, à rebours" || † *îndărăpta* „repousser, refouler, reculer" (Tiktin); *a se îndărăpta* „retourner" (Marian, Vrăji 163); „reculer, se retirer" (Tiktin); *îndărăptătură* (M. Costin, I, 611) „refoulement" || *îndărătnic*, mold. *îndărăpnic*, †*îndrăptnic* (Tiktin) „obstiné, entêté, rétif" (pentru înţeles, cf. Densusianu, Hist. l. roum. I, 299), bot. *îndărătnică* „clematis integrifolia"; *îndărătnicie*, †*îndrăp(t)nicie* (Cantemir, Ist. ier. 9,52) „obstination, entêtement"; † *îndărăpniciune* (Varlaam, Caz. I, 287[a]), † *îndrăpniciune* (Cantemir, Ist. ier. 242) „action faite par entêtement, méchanceté"; *îndărătnici* „rendre qqn obstiné", *a se îndărătnici* „s'obstiner, s'entêter".

ÎNDATĂ, v. *da*.

853. **ÎNDE**, prep. (de obicei în legătură cu pronumele pers.: *înde ei*, *înde sine*), exprimînd ideea de reciprocitate „entre (eux, etc.") — † *ande*.

Lat. ĬNDE „de là, de ce lieu, en, d'eux, d'entre eux"; pentru fonetism, cf. *În*. Funcţiunea romînească se explică din cea partitivă care apare deja în latină şi s'a desvoltat cu deosebire în limbile romanice; s'a zis întîi d. e.: *noi înde ai noştri*, şi pe urmă construcţiunea aceasta s'a transmis şi la casuri ca: *noi înde noi*, *ei înde ei*, etc. (comp. construcţiunea analogă cu *de* partitiv = *ei de ei*; cf. Tiktin, s. *înde*).

Graub. *(i)n*, tir. *en*, friul. *in*; it. *indi*, *ne*; sard log. *nde*; fr. *en*; prov. cat. *en*, *ne*; vsp. port. *ende*.

854. **Didinde** (ar.), *didindea* (megl. Ţărnareca; la Papahagi *diindea*, formă care, cum ni s'a comunicat, nu există), adv. „de l'autre côté, au delà" < DE-DE-ĬNDE; înţelesul romînesc se explică din întrebuinţarea lui inde în opoziţiune cu hinc: hinc et inde „d'un côté et de l'autre" || comp. vven. *dende*; vfr. *dent*; sp. vport. *dende* < DEĬNDE.

855. **Decinde** (vr. Ialomiţa), adv. „de l'autre côté, au delà" (Gr. n. I, 196) || megl. *diţindea* || < DE-ECCE sau ECCUM-ĬNDE || comp. alb. *kəndejɛ*; friul. *kenti*; it. *quindi* (comp. *di quindi*); fr.-prov. *çen* (Arch. gl. XII, 60); cat. *aquen*; sp. *aquende*; port. *aquem* < ECCUM- (ECCF)-ĬNDE; sard log. *inogende* < ĬN-*HOCCE-ĬNDE; sp. *allende*; port. *alem* < AD-ĬLLĪC-ĬNDE (toate cu înţelesul „de ce côté-ci", sau „de ce côté-là").

856. †**Tutinderea** (*tutindenea*, *tutinderele*, *tutindinile*), adv. „en qq lieu que ce soit, partout" < TOT-ĬNDE + suf. adv. *-re* (cf. *aiurea*) || *pretutinderi(a)*, *pretutindeni(a)*, † *petutinde* (Iorga, Studii, VIII, 111), *petutinderea*, *petutindenea*, *pretutindenilea*, † *pretutindilea* (Cat. calv. 37), trans. *petunderete* (Viciu, Glos. 66) „partout".

ÎNDEMÎNĂ, ÎNDEMÎNATEC, v. *mînă*.

ÎNDEMNA, v. *mîna*.

ÎNDEPLINI, v. *plin*.

BDD-B132-10 © 1907-1914; 2006 Librăriile SOCEC & Co.; Editura Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:08:18 UTC)

ÎNDOI, v. *doi*.

ÎNDUPLECA, v. *dupleca*.

857. **ÎNDURA** (*a se*), vb. „avoir pitié; se laisser vaincre, céder, consentir“ — † „être insensible, impitoyable, s'endurcir“ (Tiktin).

Lat. ĭndurare „durcir“; înţelesul vechi romînesc se explică din cel latin al formei refl. se indurare „s'endurcir“ (înţeles care apare de altfel în Vulgata şi la forma intransitivă); pentru a explica înţelesul de astăzi trebue să plecăm dela expresiuni în care verbul acesta era urmat de alt verb însoţit de negaţiune (comp. frasa din Biblie: *adhuc ergo tu induras ne dimittas illos?* Exod. IX, 17, ap. Rönsch, Semas. Beitr. III, 49, care poate fi redată în romîneşte prin: *cum te înduri încă să nu-i laşi să plece?*); din înţelesul de „a-l lăsa inima să facă rău sau bine cuiva“ s'a desvoltat acela de „a consimţi, a avea milă de cineva“ din expresiunile afirmative de azi: *mă îndur să-l ajut, mă îndur de el.*

Alb. *nduris*; rtr. *indürer*; it. *indurare*; fr. *endurer*; prov. cat. sp. port. *endurar*.

Der.: *îndurare* „action d'avoir pitié; compassion, miséricorde“; † *îndurat*, *îndurător* „compatissant, miséricordieux“; † *îndurătură* (Coresi, Caz. 1580, 401), † *îndurătate* (Cipariu, Princ. 216), † *îndurăminte* (Dosoftei, Ps. vers. 253) „compassion, miséricorde“.

858. **INEL**, sb. n. „anneau, bague“ — † *îrel* (Cod. Vor.) || ir. *arel*; megl. *ninel*; ar. *nel*.

Lat. ănĕllus,-um, cu trecerea normală a lui *î* aton, resultat din *a* + *n*, la *i* cînd în silaba următoare se găsia un *e*.

Rtr. *anè*; it. *anello*; sard *aneḍḍu*; fr. *anneau*; prov. cat. *anell*; sp. *anillo*; port. *elo*.

Der.: dim. *ineluş*; *ineluţ* (Lex. Bud.; it. *anelluzzo*) || *inelar* „doigt annulaire“ (vfr. (*doigt*) *anelier*; prov. *anelier*), zool. „gastropacha neustria“ (Marian, Insect. 284) || *inelat* „annelé“ (it. *anellato*; cat. *anellat*).

ÎNFĂŞA, ÎNFĂŞURA, v. *faşe*.

ÎNFIGE, v. *h'idzeare*.

ÎNFRUNTA, v. *frunte*.

ÎNFULECA, v. *foale*.

859. **ÎNGER**, sb. m. „ange“.

Lat. ăngĕlus,-um.

Alb. *eng=l*; rtr. *aungel*; it. *angelo*; sard *angelu*; fr. *ange*; prov. cat. sp. *angel*; port. *anjo*.

Der.: dim. *îngeraş*; *îngerel*, bot. *îngerea* „selinum carvifolia“ || *îngeresc* „angélique“; *îngereşte* „angéliquement“.

ÎNGHEŢA, v. *ghiaţă*.

860. **ÎNGHIŢI**, vb. „avaler, engloutir“ || megl. *(a)ngl'itari*; ar. *ngl'iţire*, *angl'itari* (Dalametra).

Lat. ĭngluttīre, Isidor IV, 9, 9; CGL. III, 605; în megl. ar. prin schimbare de conjugaţiune.

Friul. *ingloti*; it. *inghiottire*; fr. *engloutir*; prov. *englotir*; cat. vsp. *englutir*.

Der.: *înghiţitoare* „gosier, larynx“ (comp. vit. *inghiottitoio* „gorgozzulo“); *înhgiţitură* „gorgée“.

861. **ÎNGÎNA**, vb. „balbutier, bégayer, murmurer; contrefaire la voix, les gestes de qqn, singer, se moquer de qqn“ || ar. *angînare* „appeler les chiens“.

Lat. ĭn-gannare; atestate numai gannat, gannator, ingannatura, CGL. II, 32, 576, 582, 591, şi gannīre „grogner ou gémir comme un chien qui flatte, gazouiller, murmurer, geindre, se plaindre“) [Densusianu, Hist. l. roum. I, 191]. In ce priveşte fonetismul, de observat că forma normală *îngan* < inganno s'a păstrat în ar., pe cînd dr. *îngîn* a fost refăcut după *îngîna* < *îngăna*. Înţelesul primitiv al acestor forme a fost „murmurer, grogner, gémir“, din acesta s'a desvoltat acela de „ricaner, imiter la voix de qqn, singer, se moquer“, înţelesuri care sînt atestate toate în mai multe glose (cf. Densusianu, l. c.) şi reapar, în afară de romînă, şi în alte limbi romanice (cf. mai jos).

BDD-B132-10 © 1907-1914; 2006 Librăriile SOCEC & Co.; Editura Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:08:18 UTC)

Rtr. *ingianner*; it. *ingannare*; vfr. *enjanner*; prov. *enganar*; cat. *enganyar*; sp. *engañar*; port. *enganar*, toate cu înţelesul de „tromper, séduire“, desvoltat din acela de „imiter le cri d'un animal, pour l'attirer“; în acest sens cuvîntul a fost întrebuinţat de vînători pentru a atrage animalele, cum arată şi termenul de pescărie nprov. *s'engaugná* „se prendre par les ouïes dans les mailles d'un filet, en parl. du poisson“; pentru semnificaţiunile romîneşti, comp. prov. *engaunhar*, nprov. *desgaugná*, *regaugná* „contrefaire l'air du visage, singer, tourner en dérision, imiter qqn par moquerie“; vsp. astur. *regañar* „montrer les dents, ricaner“ < *ĬN-,*DĬS-,*RE-GANNEARE || vegl. *ganer*; it; *gannire*; sp. *gañir*; port. *ganir* < GANNĪRE.

Der.: *îngînător* (Marian, Vrăji 190) „qui balbutie, etc.“ (nprov. *enganadouiro*) || † *îngînăciune* (Dosoftei, V. Sf. Noemvr. 4) „action de contrefaire la voix de qqn; moquerie, grimace“ (comp. gannitio).

862. **Îngînătură**, sb. f. „action de contrefaire la voix de qqn“ < ĬNGANNATURA,-AM, CGL. II, 576, 582, 591 (comp. nprov. *engaugnaduro*).

ÎNGÎMFA, v. *gîmfa*.

863. **ÎNGUST**, adj. „étroit“ || ir. *gust*; ar. *ngustu*.
Lat. ANGUSTUS,-A,-UM.
Alb. *ngušt*ë; cat. *angost*; sp. port. *angosto*.
Der.: dim. *îngusticel* || *îngustime* „étroitesse“ (alb. *nguštim*) || ar. *angusteaţă* (Dalametra) „étroitesse; défilé“.

864. **Îngusta**, vb. „rétrécir, resserrer“ || ar. *ngustare* || < ANGUSTARE || alb. *nguštoń*; cat. *angostar*; comp. sp. *ensangostar*.

865. **ÎNIEPTA**, vb. „lancer“.
Lat. ĬNJECTARE.
Nprov. *enjitá*.
Cf. *Aiepta*.

866. **INIMĂ**, sb. f. „coeur; estomac, ventre“ — † *înemă*, *inemă* || ir. *ĭirimę*; megl. ar. *inimă*.
Lat. ANĬMA,-AM; forma normală mai veche *înemă* a devenit *inimă* sub influenţa derivatului *inimos*; forma dialectală *irmă* se explică din **inmă* cu sincopa lui *i* şi trecerea lui *-nm-* la *-rm-* (cf. *Mormînt*); pentru înţelesul al doilea, comp. fr. *coeur*, cum şi bulg. сръдце „coeur, ventre“.
Rtr. *orma*; it. *anima* (mil. nap. *arma*); fr. *âme*, vfr. *arme*; prov. cat. *alma*, *arma*; sp. port. *alma*.
Der.: dim. *inimioară*, ar. *inĭoară*; *inimuţă*; *inimucă*; băn. *inimuşcă* „broche de fer qui traverse l'époulin de la navette, fuserole“ || ar. *inimarcu* (Dalametra) „courageux, intrépide“.

867. **Inimos**, adj. „qui a du coeur, qui prend tout à coeur, vif, courageux“ || ar. *inimos* „courageux, intrépide“ || < ANĬMOSUS,-A,-UM, devenit **înemos* şi *inemos*, *inimos* prin trecerea lui *î* aton la *i* cînd în silaba următoare se găsia *e* (cf. *inel*) || it. *animoso* || *inimoşie* (Polizu; Ispirescu, Pov. unch. 161) „zèle“ || ar. *inimusiri* „encourager“.

ÎNJUNGHIA, v. *junghi*.

868. **ÎNJURA**, vb. „injurier, insulter, dire de gros mots“ || megl. *anjurari*; ar. *ngĭurare*.
Lat. ĬNJURIARE.
Der.: *înjurător* „injurieux, insultant“; *înjurătură*, ar. *ngĭurîtură* „injure, insulte, gros mot“.

ÎNNECA, v. *neca*.

ÎNNOTA, v. *nuta*.

869. **ÎNS, ÎNSĂ**, pron. pers. „il (lui), elle“, păstrat azi, articulat *însul, însa*, numai în legătură sintactică cu prep. *într', dintr', printr'*, pe cînd în vechia romînească era des întrebuinţat şi apărea în legătură cu prep. *cu* sub forma *cunînsul, cununsul, cunusul* — † „lui-même, elle-même“ || ir. *ăns, ănsę*; megl. *ǫns, ǫnsă*; ar. *nîs, năs, năsă*.
Lat. ĬPSUS,-A,-UM (=clas. ĬPSE,-A,-UM; Densusianu, Hist. l. roum. I, 144); intercalarea lui *-n-* se explică prin propagarea lui *-n-* din legături sintactice în care ipse era precedat de cuvinte care cuprindeau un *-n-*: in ipso; *cun ipso > *în ăsu, *cun ăsu > *în ănsu, *cun ănsu (comp.

BDD-B132-10 © 1907-1914; 2006 Librăriile SOCEC & Co.; Editura Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:08:18 UTC)

formele de mai sus *cunînsul*, etc.); forma ar. *năsu* a resultat din despărţirea construcţiunii *cunăsu* în *cu năsu*. Cît despre alte forme romanice în care apare *n* (sard camp. *insoru*, vsass. *nensiun*<ne ipse unus), ele se explică probabil în acelaşi chip, fără ca să fie nevoie de a recurge în acest cas la explicaţiunea lui Ascoli, Arch. glott. III, 445.

Rtr. *svess, svessa*; it. *esso, essa*; sard. *(i)su, (i)sa*; vfr. *es, esse*; prov. *eis, eisa*; sp. *ese, esa*; vport. *eiso, eisa*; parte din aceste forme sînt resultate din ĭsse, care apare alături de ĭpse.

Der.: *însumi, însămi*; *însuţi, însăţi*; *însuşi, însăşi*; *înşine, însene*; *înşivă, însevă*; *înşişi, înseşi* „moi-même, toi-même, lui-même“, etc.; din *însuşi* s'a derivat *a-şi însuşi* „s'approprier, s'arroger“, *însuşire* „action de s'approprier, etc.; qualité“; *ins* „personne, individu“ (mai întrebuinţat pl. *inşi*) ‖ *însă* „mais, cependant, toutefois“ (pentru trecerea dela funcţiunea de pronume la cea de conjuncţie, comp. germ. *allein*: cf. Meyer-Lübke, Rom. Gramm. III, § 551) ‖ *dînsul, dînsa* „il (lui), elle“, † *dins*, forma resultată normal din *de*+*îns*>*dens*, pe cînd *dînsul* a fost refăcut mai tîrziu după *însul*; ir. *dins*; ar. *dis* ‖ it. *desso* ‖ † *dînsuşi* (Gaster, I, 171) „lui-même“ ‖ † *adins* pe lîngă pron. pers. „(moi)-même, (toi)-même“, desvoltat din construcţiunea veche de dativ cu prep. *a*: *a dins lui*; din forma aceasta pronominală a resultat *în adins*, *din adins*, *cu de-adinsul*, † *cu de-adins*, † *în de-adins* „exprès, à dessein, expressément“, *cu tot dinadinsul* „à tout prix, tout de bon“.

ÎNŞELA, v. *şea*.

ÎNSPĂIMÎNTA, v. *spăimînta*.

870. **ÎNSURA**[1], vb. „marier“ (un garçon) ‖ ir. *ănsură* „marier (un garçon ou une fille); megl. *(a)nsurari*; ar. *nsurare* „marier (un garçon ou une fille“).

Lat. *ĭnuxorare, atestat uxoratus. Abruzz. *nzurar*, Campobasso *nzurá*, Cerignola *nzouré*, nap. Arpino *nzurá*, Bari *nzerá*, Brindisi *inzurá*, tarent. *nzurare*, Otranto *nsurá*.

Der.: *însurăţel* „jeune marié“; *însurătoare*, *însurătură* (Polizu; Marian. Nunta 6) şi *însurăciune* (Tiktin; Gaster; Iorga, Studii, VI, 254; Doc. Callimachi II, 111) „mariage“ ‖ *dessura* „démarier“ ‖ megl. *prinsurari* „remarier“.

871. **ÎNSURA**[2], vb. „remonter des bottes“ (Tiktin).

Lat. * ĭnsolare<sola (pl. lui solum care în lat. vulg. primise înţelesul de „semelle“, cum arată numeroase forme romanice).

Rtr. *insuler*; sard *insolare*.

872. **ÎNTĂRÎTA** (*întărta*), vb. „exciter; irriter, mettre en colère“ — † *întărita* (An. Car.), † *interita* (Ps. Sch. IX, 25; XXXIV, 16; XLIII, 14; LXVII, 40. 58, etc).

Lat. * ĭnterrītare, a cărui existenţă în latina vulgară poate fi admisă alături de irritare, proritare, cu înţelesul de „provoquer, exciter, rendre furieux“ pe care-l găsim şi în celelalte forme romanice; probabil această formă se ascunde în glosa lacessunt „interitant“, CGL. IV. 105; ca formaţiune, comp. interaestuare, interturbare). Etimologia interrĭtare<terrĭtare „effrayer“ (Schuchardt, Zs. rom. Ph. XXIII, 419; XXIV, 418; Meyer-Lübke. Einf. 102) nu poate fi admisă din causa înţelesului prea depărtat, precum şi din causa presenţei lui -ĭ-, forma rom. etc. presupunînd ī.

Dissentis *ţndridá* (Rom. Forsch. XI. 538); nap. *nderretá*; vfr. *entarier*, *tarier*, lor. *terié*; nprov. *tarridá* (acestea trei din urmă cu suprimarea primei silabe, cuvîntul fiind considerat compus cu *en-*).

Der.: *întărîtător* „qui excite, etc.“: *întărîtătură* (Cantemir, Div. 215; An. Car.; Lex. Bud.) „action d'exciter. etc.“.

873. **ÎNŢELEGE**, vb. „comprendre“: *a se* ~ „s'entendre“ — †„apprendre une nouvelle, etc., être averti“ — vr. băn. pf. *înţeleş* ‖ ir. *ănţeleţe*; megl. *anţileziri*; ar. *nţileadzire*.

Lat. ĭntĕllĭgĕre.-lexī,-lectum; pentru a explica fonetismul formei romîneşti, în special trecerea lui -t- la -ţ-, trebue să plecăm dela forma

BDD-B132-10 © 1907-1914; 2006 Librăriile SOCEC & Co.; Editura Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:08:18 UTC)

accentuată la ind. pres. pers. 1 sg. pe antepenultimă: ĭntélligo.

Alb. *digoń* „höre, gehorche“; rtr. *incler*.

Der.: *înțelegere* „action de comprendre, de s'entendre, compréhension, entente, accord; † signification“ (Tiktin); *înțelegător* „qui comprend; raisonnable, judicieux“; †*înțelegătură* (Coresi, Caz. 1564, 377, 495; 1580, 72, 103, 380) „entendement, compréhension“, †*înțelesătură* „entendement“ (Gaster; An. Car.): „sens, signification“ (Paliia, Gen. XL, 12, 18); *înțeles* „sens, signification; †compréhension“ (Tiktin); *pe înțeles* „d'une manière intelligible, clairement“.

874. **Înțelept**. adj. „sage, prudent“ < ĭNTĔLLECTUS,-A,-UM, influențat în fonetism de *înțelege* || *înțelepțesc* (Cantemir, Ist. ier. 159) „sage“; *înțelepțește* „sagement, raisonnablement“ || †*înțelepție* (Tiktin) „sagesse, prudence“ || *înțelepți* „rendre sage, assagir“.

875. **Înțelepciune**, sb. f. „sagesse, prudence“ < ĭNTĔLLECTIO,-ONEM.

ÎNTÎI, v. *între*².

876. **ÎNȚÎNA** (*înțina*), vb. „placer une chose de telle manière qu'elle tienne à peine, qu'elle chancelle, qu'elle tremble; spéc. couper un arbre et le laisser légèrement attaché au tronc“ || ar. *nțînare* „être légèrement atteint d'une maladie“.

Lat. ĭN-TĔNUARE [Densusianu].

Der.: *înțînat* „provocant, agressif, revêche“ || *aținа* (Barcianu; Hasdeu, 2087; comp. vfr. *atenvir* < *tenve* < TENUIS) || împr.: rut. ИНЦИНАТИ „äusserst scharf, bissig“.

ÎNTINDE, v. *tinde*.

ÎNTINGE, v. *tinge*.

ÎNTOARCE, v. *toarce*.

ÎNTORTOCHIA, v. *toarce*.

877. **INTRA** (*întra*), vb. „entrer, rentrer, pénétrer“ || ir. *intrå*; megl. *antrari*; ar. *ntrare*.

Lat. ĭNTRARE.

Rtr. *entrer*; it. sard *intrare*; fr. *entrer*; prov. cat. sp. port. *entrar*.

Der.: *intrare* „action d'entrer“, entrée“; *intrat*, ar. *intrată* „entrée“; †*întrător* (Iorga, Studii, IV, 48) „qui entre, etc.“

878. **ÎNTRE** ¹, prep. „entre, parmi“ — vr. dial. *întră* || ir. *ăntre*; megl. *antru*; ar. *ntră*.

Lat. ĭNTER; pentru fonetism, cf. *În*; forma megl. e resultată din confusiunea cu *antru*.

Alb. *ndër*; sard *intre*; fr. prov. cat. sp. port. *entre*.

879. **Dintre**, prep. „de, d'entre“ < DE-ĭNTER (cf. Densusianu, Hist. l. roum. I, 172).

880. **Printre**, prep. „parmi, à travers“ || ir. *printre*; ar. *printră* || < PER ĭNTER.

881. **ÎNTRE** ² (vr. dial.), prep. „devant“ (G'r. n. I, 9) || ir. *ăntru*; megl. *antru*; ar. *ntră*.

Lat. ANTE, devenit *înte* și pe urmă *între*, prin confundarea amînduror prepositiunilor (confusiunea aceasta s'a produs și în vport. *antre*; cf. Rev. lusitana, VIII, 69, 97).

Vit. *anti*; sp. *antes*; port. *ante*.

882. † **Ainte**, adv. „avant, devant, auparavant“ < ABANTE (cf. Densusianu, Hist. l. roum. I, 172; Thes.); trecerea lui *î* la *i* (**aînte* > *ainte*) se explică prin positiunea atonă pe care o avea în frasă în unele casuri (cf. *Inel*) || rtr. *avaunt*; it. *avanti*; fr. *avant*; prov. cat. *avant* || vr. Munții Suc. bucov. trans. *mainte* (Marian, Desc. 30; Nunta 346; WgJb. IV, 329; Viciu, Glos. 58; Voronca, Dat. Cred. 1025; Șez. I, 167), *amainte* (Frîncu-Candrea, Munții apus. 97), ir. *mânće* < *mai ainte* „auparavant, autrefois, plutôt“ || megl. *mǫnca* „auparavant, autrefois“.

883. **Înainte**, adv. „avant, devant, auparavant“ || ir. *ănrenťe*; megl. *nainti*; ar. *năinte* || < ÎN ABANTE (comp. in a n t e, Densusianu, Hist l. roum. I, 172) || it. *inavanti*; vfr. *enavant*; comp. it. *innanii*; sard *innantis*; prov. cat. *enant*; sp. *enantes*) || *înaintaș* „celui qui va devant“ || *înainta* „avancer“ (comp. prov. *enavantir*, *enantar*) || *dinainte*, ir. *direnťe*, ar. *dinăinte* „devant“; *din-*

BDD-B132-10 © 1907-1914; 2006 Librăriile SOCEC & Co.; Editura Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:08:18 UTC)

ainți, pl. „devant d'un habit“ (comp. prov. cat. *denant*; sp. *denantes*).

884. **Adinte** (Oșani), *adintea* (Sălagiu; Gutinul n-rul 7), adv. „dernièrement, depuis peu“ < AD-DE-ANTE.

885. **Întîi**, adj. „premier“ || ar *ntîiu* || < *ANTANEUS,-A,-UM; cf. Densusianu, Rom. XXX, 113 || *întîi*, adv. „d'abord“; † *întîi*, sb. (Ureche, Letop. I, 129) „commencement“ || *întîiași* (*dată*) „la première fois“ || *întîictate* „priorité“.

ÎNTREBA, v. *ruga*.

886. **ÎNTREG**, adj. „entier, complet, intact“ || ir. *ăntreg;* megl. *antreg;* ar. *ntreg*.

Lat. ÎNTĔGER,-GRA,-GRUM, cu metatesa timpurie a lui R, cum arată și alte forme romanice și nealterarea lui T în ț dinaintea lui Ĕ.

Vegl. *intrik*; rtr. *inter* (Erto *intriak)*; Rovigno *intrego*; it. *intero* (ven. *intrego*, lomb. *intreg*, piem. *antreg*, emil. *intrego*, gen. *entrego*); sard log. *intreu*; fr. prov. *entier*; cat. *enter*; sp. *entero* (vsp. *entrego)*; port. *enteiro*.

Der.: dim. *întreguț*; *întreguleț* || (*pe*) *de-a 'ntregul, pe de'ntreg*, † *pe 'ntreg* (Tiktin) „tout entier; entièrement“ || *întregime*, † *întregătate* (Cipariu, Princ. 217), † *întregăciune* (ibid. 221), † *întregiune* (Cantemir, Ist. ier. 225; Hron.) „plénitude“ || † *întregăciune*, † *întregie* (Tiktin) „partie entière, partie saine“ || *întregi* „compléter, finir, achever“.

ÎNTREMA, v. *tramă*.

887. **ÎNTRU**, prep. „en, dans“ — † „pour, afin que“ || ir. *ăntru*; megl. *antru*: ar. *t(r)u* „en, dans“, *tră* și *t(r)i* „pour, afin que“.

Lat. ÎNTRO, devenit prep. (cf. Mulom. Chir. II, 16).

It. prov. cat. vsp. *entro*.

888. **Dintru**, prep. „de“ || megl. *dintru* „pour, à cause de“; ar. *dit(r)u, dit* „de“, *ditră* „pour, à cause de“ || < DE-ÎNTRO (cf. Densusianu, Hist. l. roum, I, 172) || it. *dentro*; prov. cat. *dintre*; sp. port. *dentro*.

889. † **Printru**, prep. „par“ || ir. *pintru*; ar. *pitru, prit, pit* || < PERÎNTRO.

890. **Pentru**, prep. „pour, à cause de“ — băn. *prănt(r)u, prentru, dintru, pîntru*, † *prentru*, † *printru* < PER sau PRO ÎNTRO.

891. **Lăuntru**, adv. † „dedans“, † sb. n. „intérieur“; azi întrebuințat în legătură cu prep. *în*, *din* < ĬLLAC ĬNTRO, devenit **lăintru* (*lîntru*, Lex. Mard.); alături de această formă a existat *înuntru* (*înontru*), resultat din vsl. вънѫтрь; sub influența acestuia, *lăîntru* a devenit *lăuntru*; de altă parte, din *înuntru* + *lăuntru* a resultat *înăuntru*, ir. *ănuntru*, megl. *annuntru*, ar. *năuntru* || it. *laentro*; prov. *laintre*.

892. **ÎNTUNECA**, vb. „rendre sombre, assombrir“ — † *untureca* (Ps. Sch. LXVIII, 24); *untunecat* (Coresi, Prax. Ep. Iuda, I, 13) || megl. *antunicari*; ar. *ntunicare*.

Lat. ÎN-TUNĬCARE „vêtir d'une tunique“ [Byhan, WgJb. III, 25]; înțelesul romînesc se explică din acela de „couvrir (avec une tunique“) care luat în accepțiune mai largă s'a putut aplica vorbindu-se de întunecarea, înnorarea cerului. Evoluțiunea aceasta semantică apare și în sic. *ammantarisi* „sopracaricarsi di vesti, annebiarsi, annuvolarsi“, it. *appannare* „mit einem Tuch (panno) bedecken, trübe machen (die Augen), verdunkeln (den Geist“), precum și în bulg. облачямъ „habiller, vêtir, revêtir, couvrir“, облакъ „nuage“, sîrb. *oblačiti se* „s'habiller, se couvrir de nuages“, *oblak* „nuage“, *oblaka* „habit“; comp. și nprov. *barbachino*, *taragnino* „toile d'araignée, nuage léger, brouillard“.

Vit. *intonicare*, it. *intonacare*.

Der.: *întunecat*, ar. *ntunicat* „assombri, sombre, foncé“; *întunecător* „qui assombrit, qui obscurcit“ || *întunecos*, ar. *ntunicos* „sombre, obscur“ || *întunecime*, † *întunecăciune* (Dosoftei, Ps. vers. 225; Cipariu, Princ. 221) „obscurité, ténèbres“.

839. **ÎNTUNEREC**, sb. n. „obscurité, ténèbres“ — † *untunerec* || megl. *antunęric*; ar. *ntunearic* || < TĔNĔBRĬCUS + *în-* din vb. *întunereca* a cărui influență se vede și în fonetism || comp. prov. *entenerc* || † *întunerecime* „obscurité, ténèbres“ (Ivireanul, Didahii 17: Po-

BDD-B132-10 © 1907-1914; 2006 Librăriile SOCEC & Co.; Editura Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:08:18 UTC)

lizu; Zanne, Prov. IX, 157) || †*întunerecos* (Polizu) „sombre, obscur“.

894. **Întunereca** (vr. trans.), vb. „rendre sombre, assombrir“ (Ps. Sch. CIV, 28: Coresi, Ps. LXVIII, 24: Tetrav. Mat. XVI, 3; Reteganul, Pov. ard. II, 15); †*yunturereca* (Ps. Sch. LXVIII, 24) || megl. *antuniricari;* ar. *ntuniricare*, *nturicare* || < ÎNTENEBRÎCARE; normal ar fi trebuit să avem **întinereca*, dar *-u-* pentru *-i-* se explică prin influenţa lui *întuneca*, amîndouă formele avînd acelaşi înţeles || sard log. *interiginare.*

895. **ÎNVĂŢA,** vb. „habituer, enseigner, apprendre, s'instruire“—†„ordoner, commander“ || ir. *ănmeţă*; megl. *anviţari*; ar. *nviţare.*

Lat. ÎN-VĪTIARE „gâter, corrompre“; la început cuvîntul a fost întrebuinţat cu înţelesul de „faire qqn prendre de mauvaises habitudes“, mai tîrziu nuanţa pejorativă a dispărut şi semnificaţiunea a evoluat spre noţiunea generală de „habituer qqn à > apprendre qqch. à qqn“.

Alb. *mẹsọ́i* „lehre, rate, tadle, lerne“; vit. *invezzare*, nap *ammęzzarę*, cal. *mbizzare*, sic. *(a)mmizari*; sard log. *imbizzare*; vfr. *envoisier*; prov. cat. sp. vport. *envezar* || it. *avvezzare*; prov. *avezar*; cat. *avesar*; sp. port. *avezar* < AD-VĪTIARE || vegl. *isur*; Valle *vezá*, Fasana, Pola *vesá*; prov. vsp. port. *vezar* < VĪTIARE.

Der.: *învăţat*, ar. *nviţat* „instruit, savant“, dim. *învăţăcel* „élève, disciple“; *învăţător*, *învăţătoare* „maître, maîtresse d'école“; *învăţătură*, megl. *anviţătură*, ar. *nviţîtură* „action d'enseigner, etc., enseignement; instruction, érudition; leçon, conseil; †ordre, commandement, mission“ Tiktin) (vfr. *envoiseüre*; prov. *envezadura*; comp. it. *avvezatura*; sp. *avezadura*; nprov. *vesiaduro*); *învăţ*, ar. *nveţ* „habitude, leçon“ || *învăţămînt* „enseignement; leçon“ (după fr. *enseignement*) || *neînvăţăcel* (Corcea, Bal. 54) „inexpérimenté“ || *desvăţa*, ir. *resmeţă* (prin înlocuirea lui *des-* cu *res-*, ca şi în alte casuri), ar. *disviţare* „déshabituer, désapprendre“ (vit. *disvezzare*, mant. *dasvesar*; prov. *desvezar*; cat. *desvesar*; vsp. *desvezar*; comp. it. *disavvezzare*; nprov. *desavesá*; vsp. port. *desavezar)*; *desvăţ*, ar. *disveţ* „le fait de déshabituer, de désapprendre“ (vit. *disvezzo*; comp. port. *desavezo*).

896. **ÎNVEŞTI** (*înveşte*), vb. vr. bucov. Maramureş „vêtir“ (Tiktin; Ps. Sch., Coresi, Ps. XXXIV, 13, 26; LXX, 13; XCII, 1; CVIII, 29; CXXXI, 9, 16, 18; Dosoftei, Ps. vers. 208, 216, 320, etc.; V. Sf. 25 Noemvr.; Marian, Sărb. I, 20; Ţiplea, P. pop. 111) || ir. *ănmeşti*; megl. *anveştiri*; ar. *nveaştire*, *nvişteare.*

Lat. ÎNVESTĪRE; trecerea dela conj. a IV-a la a III-a e datorită analogiei pers. a 2-a şi a 3-a sg. ind. pres. *înveşti, înveşte*, care presentau asemănare cu forme ca *creşti, creşte*; după acestea s'a refăcut şi pers. I-ii sg. a ind. pr. *învăsc* şi perf. part. *învăscui, învăscut.*

Friul. *invisti*; sic. *mmestiri* || alb. *veš*; rtr. *vestir*; it. *vestire*; fr. *vêtir*; prov. cat. sp. port. *vestir* < VESTĪRE.

Der.: ar. *nvescu* (Dalametra) „bure“.

897. †**Dezveşti** (*dezveşte*), vb. „déshabiller“ (Tiktin) || ar. *disveaştire*, *disvişteare* || < DĪS-VESTĪRE || alb. *zveš*; fr. *dévêtir*; prov. port. *desvestir.*

ÎNVINGE, v. *vince.*

898. **ÎNVITA** (vr.) „pousser à, inciter, engager à“ (Tiktin; Coresi, Caz. 1564, 398; Dosoftei, Ps. vers. 47, 115, 243, 318; V. Sf. 17, 20 Martie, 6 Apr., 26 Oct., 9 Noemvr. etc.; An. Car.; Lex. Bud.); mold. *înjita* (Şez. III, 17).

Lat. ÎNVĪTARE.

Alb. *ftoń*; rtr. *envider* „reizen, (an)zünden“; it. *invitare*; sard camp. *imbidai*; vfr. *envier*; prov. cat. sp. port. *envidar.*

Der.: † *învitătură* (Lex. Bud.) „action de pousser à, etc“

ÎNVOLT, v. *holba.*

899. **IŢE,** sb. f. pl. „fils de la trame, trame“ || megl. ar. *l'iţă.*

Lat. LĪCĬA, pl. lui LĪCIUM.

It. *liccia*; fr. *lice*; prov. *lissa* || sprsl. *leč*, friul. *lizz*; it. *liccio*; sard log. *littos*; sp. *lizos* < LĪCIUM.

Der.: Bihor *iţar* (Rev. cr.-lit. IV, 144; Conv. lit. XX, 1012) „lisseron, tringle de bois qui supporte les lisses“; *iţari* „pantalon très étroit de

BDD-B132-10 © 1907-1914; 2006 Librăriile SOCEC & Co.; Editura Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:08:18 UTC)

laine blanche que portent les paysans“; dim. *iță̆raș*i.

900. **I(U)O** (vr.), adv. „où“ — trans. *ĭu(ă)* (WgJb. VI, 77; XII, 107; Daul, Colinde 22) || ir. *ĭuve*; ar. *ĭu*.

Lat. UBĪ, cu trecerea lui -ī la ĭ>E în poziţiune atonă în frasă; normal ar fi trebuit să avem *uo* (<*uu̯ă<uu̯e); prepunerea lui *i* este datorită ori legăturii sintactice *de*+**uo*>**dĭuo* (comp. ar. *dĭu*) şi despărţit în *d'ĭuo*, ori vechii legături sintactice h i c u b i (comp. sard log. *igue*).

It. *ove*; sard log. *ue*; fr. *où*; prov. vsp. *o* || comp. rtr. *inua*; sard log. *inue* <ĬN UBĪ.

Der.: ar. *ĭuva* „quelque part“ || ar. *ĭuţidó*, *ĭuţișí* „où que ce soit, partout“ || megl. *ĭovîr* „où, de quel côté“.

901 **Arcó** (ar.), adv. „là“<ALĬCUBĪ [Candrea]||friul. *algó* „qualche luogo“; comp. port. *algures*; tir. *invalgó*.

902. **Încotro**, adv. „où, de quel côté“ — dial. *încătro*, *încătrău*; †*încătruo* || ir. *ăncotro* ||<ĬN-CONTRA-UBĪ (comp. i n c o n t r a Mulom. Chir. I, 26; II, 24), devenit **încătruă* (cf. *către*), *încătro* şi, prin asimilarea lui *ă* cu *o*, *încotro* || *ori încotro* „de quelque côté que“ || *încotrova* „quelque part“ || *dincotro* „d'où, de quel côté“.

BDD-B132-10 © 1907-1914; 2006 Librăriile SOCEC & Co.; Editura Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:08:18 UTC)